

AZ 1741-IKI INSURRECTIO SZERVEZÉSE.

Az 1741-iki esztendő a szorongattatásoké s a szerencsétlenségeké volt Mária Terézia számára. Úgy a politikai alakulások, mint a hadi események a végső megpróbáltatás súlyával nehezédtek reá; egyetlen vigasztaló pont Magyarország lelkesedése, áldozatkészsége és katonai fölkészülése volt. Annyi veszedelem közepett minden odaveszett volna, ha a pozsonyi diéta nem hozhatja meg a közfölkelésről szóló törvényeket, vagy pedig az ellenség nem enged időt azok végrehajtására. Valóban nagy szerencse volt, hogy az insurrectionalis fegyverkezést 1741 őszen s az ezt követő téli hónapokban sem a porosz, sem a bajor-francia invasió hazánk területén nem zavarta meg.

Pedig II. Frigyes király csapatai már ott jártak a jablonkai szorosnál, a bajorok és francziák a bécsi sánczokat kezdték körülárkolni s már Lengyelország felől is érkezett a hír, hogy a Kárpát-szorosok nemsokára ellenséget látnak. Beláthatatlan következésű lett volna, ha Mária Terézia szövetkezett ellenségei Csehország helyett Magyarországot választják hadműveletük folytatásának szinteréül; mert itt módjukban lett volna elzárni mindama segélyforrások zsilipjeit, melyek a királyné ügyének megmentésére már-már áradóban voltak.

A fegyverszünet, melyet 1741 október 9-én II. Frigyes Neipperg gróffal a Starhembergek kleinschnellendorfi kastélyában területi engedmények alapján megkötött s a bécsi ratificatio megérkezése után hat havi fegyvernyugvásra változtatott: valódi áldás volt a magyar fölkelési vállalat javára. Igaz, hogy a szünet nem tartott sokáig: a porosz király megtörte saját aláírását s az ellenségeskedéseket fölmondás nélkül már december végén

megkezdte; de így is három hónapja maradt az országnak, hogy a fegyverkezési munkálatok javán porosz részről háborítlanul áteshessék.

A kormányzat ezt az időt kiadósabban fölhasználhatta volna; de így is előidéztek a hadi színtérre vetett magyar csapatrészek a fordulatot, mely a hadjárat menetének új irányt vala adandó s Mária Terézia védelmi háboruját váratlanul offensiv hadviseléssé változtatta át. S míg a rendes császári ezredeknek cseh földön nem sikerült Prágát az ellenség ereje elől megmenteni, habár arra Lobkowitz és Neipperg egyesült seregei vállalkoztak, addig az Alsó-Ausztriába rendelt fölkelő csapatok a Khevenhüller vezérlete alatt működő kis seregnek annyira fölfokozták vállalkozó kedvét és bátorságát, hogy egymásután mentették föl az ostrom alól Bécsset, az erődített dunai hídfőket, kiűzték egész Felső-Ausztriából a bajorokat, elfoglalták Passaut, Regensburgot, Kufsteint és 1742 január havában egész délkeleti Bajorországot megszállván, február 12-én bevonultak Münchenbe.

Míg Mária Terézia ügye az októberi napokban válságos volt, addig a porosz király kétkulacos politikát csinált vele és saját szövetségeseivel. Kicsikarta Mária Teréziától Szilézia egy részének átengedését, a mi egy győzelmes hadjárat eredményével ért föl, holott ő csak fegyvernyugvást adott érette; szövetségeseit pedig azzal ijesztette, hogy békét köt, ha azok nem kapcsolják össze szorosabban a saját politikájukat az övével. Így történt, hogy mialatt a fegyverszüneti titkos egyezmény értelmében az osztrák csapatok Sziléziát kiürítvén, Csehországba huzódtak és II. Frigyes Neisse, Glatz várát s magát Boroszlót is birtokába vette, ugyanakkor egyenként lépett katonai conventióra a szász választóval, a bajor fejedelemmel s a francia királylyal. Szövetségeseit ideiglenesen ámította, hogy érezzék, mennyire rá vannak szorulva a porosz fegyverek segítségére; Mária Teréziát pedig kétszeresen rászedte: bezsebelvén tőle Sziléziát ingyen s mégis folytatva a háborút további zsákmányok szerzése céljából. Eljárását ő maga elég cinikusan ekkép jellemezte Podewilhez intézett levelében: «Ha becsületességgel valami nyerhető, úgy becsületesek kívánunk lenni; de ha szük-

séges, hogy csaljunk, akkor csak legyünk mi hunczutok.»¹ Hasznát tényleg kivette mind a két hunczutságból: a fegyverszünetért meggyarapította országát egy tartománnyal s a fegyverszünet megszegéseért magához ragadta a katonai hægemoniát a harcztéren a francia királytól.

A francia fővezérlet a bajor választót tényleg nem tudta egyébbel megsegíteni, mint Felső-Ausztria és Prága megszállásával. November 19-én dült el ily értelemben Prága sorsa; december 7-én kiáltatott ki Károly Albert cseh királylyá, december 19-én volt ugyanott a megkoronáztatása és karácsonytájt gyültek össze a választó fejedelmek Frankfurtban, hogy őt Mária Terézia férje ellenében német birodalmi császárrá is megtegyék. December 20-án indult meg Bécsből Khevenhüller serege a bajor-francia occupatio ellen Felső-Ausztriába; Neipperg és Lobkowitz hadai ugyanakkor Csehországban rendezkedtek. Egy pillantás az események főbb dátumaira elegendő, hogy belássuk, mily fontos következással lehetett II. Frigyes magatartása a fejleményekre, akár békét köt Mária Teréziával, akár új hadjáratot indít ellene. Ugyanis január havára esett a frankfurti császárválasztás és Khevenhüller seregének operatioja. Mig a diplomatia tollal küzdött a zöld asztalnál, Khevenhüller azalatt betört a bajor területre. 1742 január 21-én választott meg egyhangulag (a kölni érsek s a pfalzi választó fejedelem testvérei voltak) Károly Albert bajor elector német császárrá; s január 23-án kapitulált Linz Khevenhüllernek, a 15,000 főnyi francia őrség szabad elvonulása köttetvén ki föltételül. Január 31-én tartotta Károly Albert bevonulását Frankfurtba s február 2-án és 3-án vívtak Khevenhüller csapatai győzelmes harcokat már bajor földön. S ugyanaz nap, melyen Károly Albert Frankfurtban német birodalmi császárrá megkoronáztatott, febr. 12-én, tartotta bevonulását Khevenhüller Münchenbe. Igen valószínű, hogy Károly Albert császársága nem tart tovább néhány napnál, ha II. Frigyes békepolitikát folytat s a döntés mérlegébe nem veti Poroszország erejét. De ő már decemberben megszegte a fegyvernyugvási szerződést s téli szállások ürügye

¹ Lásd Arneht könyvét Mária Teréziáról I. kötet.

alatt tekintélyes hadat vetett Morvaországba; januárban pedig egységes hadi műveletet dolgozott ki az összes szövetséges hadak számára, melyek Csehországban három irányból lettek volna Neipperg és Lobkowitz főserége ellen indítandók, a kiknek legyőzetése természetesen maga után vont volna Khevenhüller távozását Bajorországból, sőt Felső-Ausztriából is, hogy Bécs fedezésére siessen. E tervet a szövetségesek elfogadták, de mikor a porosz király annak végrehajtásához fogott, hűledezve tapasztalta, hogy az előírt mozdulatokat a francziák csak fele erővel, a szászok sehogysem hajtják végre, a bajorok pedig saját országuk védelmére szorítkoznak.

Január 1-én nyomultak a poroszok előhadai Troppauba; 10-ike körül érkezett a porosz főserég nagy része Olmütz alá, melynek őrsége — szabad elvonulás föltétele alatt — egyszerű fölszólításra megadta magát. A mi kevés csapata Mária Teréziának Morvaországban volt, nyakra-főre hátrált részint Bécs felé, részint Csehországba Lothringen Ferencz fejedelem főserégéhez. II. Frigyes január 20-ika körül Brünn alá érkezett s ezt kezdte ostromolni; a várost meg is szállta, csak a Spielberg-erőd birt meg ellentállni. Ha a lángeszű porosz király tervét ekkor szövetségesei kellőleg támogatják s a francia sereg zöme Prágából Neipperg hada ellen, a szászok Lobkowitzé ellen, végre a bajorok Nádasdyé ellen megindulnak, a porosz sereg bizonynyal meg sem áll a Dunáig. Így akarta ő szövetségesei által maga számára kikapartatni a gesztenyét. De azok egymás irányában is s főleg a porosz király ellen folyton gyanuperrel éltek, hogy a hadjáratnak e conceptiója folytán egyenként többet kockáztatnak, mint a mennyi hasznát elérhetik, míg a porosz király úgyszólván harcz nélkül nyomulhat előre és a békekötésnél az ő részén van a legtöbb előny.

Már elmulandó volt január hónapja is, II. Frigyes még mindig nem kapott hírt a szövetségesei csatáiról, ellenben biztos tudósításokat vett, hogy az osztrákok — ellenfeleiktől nem nyugtalanítva — nagy tömegben indulnak Morvaországba a Brünn körül elszigetelt porosz sereg ellen. Bevárásukat II. Frigyes nem vélte tanácsosnak s február elején a nagy téli hidegben elég rendetlenül hátrált Brünn alól Szilézia belsejébe, számos

zsákmányt: ágyukat, társzekereket és sátortábort, sőt ezredpénztárákat is hagyván hátra az osztrákoknak. Emlékirataiban maga jelenti ki, hogy a téli hadjáratnak azért kellett elveszni, mert «a francziák úgy viselkedtek, mint a bolondok s a szászok úgy, mint az árulók.»¹

Meg is torolta e kudarcot rajtuk a legközelebbi tavaszon, midőn a csorba kiköszörülésére új hadjáratot indított. Ennek tervét akként fogalmazta meg, hogy a francia, bajor és szász hadakra ne kelljen az operatióknál számítani; maga tájékoztatta magát azok holléte és szándékai felől, de viszont őket csak fölületesen tájékoztatta a saját szándékairól. Márczius havában kezdte meg számos cselmozdulattal ezt az önálló műveletet, azzal a hátsó gondolattal, hogy önállóan igyekszik sikert kiharcolni s aztán önállóan fog békét kötni.

Az osztrák sereg élére ekkor állt a fejedelem öcscse, Lothringen Károly herceg, kiről a hadseregben a generalitas föltételezte, hogy inkább ütött Budavár megvívójának tehetségeire, mint bátyja, kinek prágai kudarcát a hadsereg nem tudta megbocsájtani. Az új fővezér április havában tényleg egyesítette a csehországi hadakat, hogy a porosz királylyal leszámolva legott Prága visszafoglalására siessen, mialatt Khevenhüller Bajorországot dűlja. A leszámolás a porosz királylyal nem volt épen szerencsés, mert május 17-én a csaszlaui összeütközés ismét kimutatta a porosz hadak nagyobb gyakorlottságát és fegyelmét. II. Frigyes ott új győzelmet aratott, a meny nyiben az osztrák sereg kénytelen volt a csatateret neki átengedni; mindazáltal Lothringen Károly herceg nem érezte magát megveretettnek s a porosz király nem akarván egy új ütközettel többé mitsem kockáztatni, fegyverszüneti alkudozást kezdett, a mit Bécsben az udvar két kézzel fogadott el. A fegyverszünet célja békekötés volt Szilézia átengedésének elve alapján, a minek fejében II. Frigyes megígérte a *pragmatica sanctio* elfogadását, a háború további tartamára a semlegességet és úgy Csehországnak, mint Morvaországnak successiv kiűrítését. Mária Terézia a föltételeket elfogadta, junius 11-én a praeliminalék

¹ Histoire de mon temps. V. fejezet.

aláíratottak s a megszállt tartományok kiürítésének befejezte után augusztus első felében a Boroszlóban aláírt békeokmány is kölcsönösen ratifikáltatott. Így játszotta ki II. Frigyes, miután Klein-Schnellendorfnál Mária Teréziát rászedte volna, saját szövetségeseit is, megtorolva rajtuk azt, hogy őt Brünn alatt a télen cserbenhagyták.

Szilézia e békekötés óta porosz tartomány, a királyság 700 □ mérfölddel s 1.400,000 lakossal, kik negyedfél millió tallér évi adót fizettek, hirtelen nagyhatalommá gyarapodott föl. Ily eredményért valóban érdemes volt két háboruban 7—8 millió tallér költséget befektetni, mely ily óriási kamatot hozott. Mária Teréziára ez engedmény nem volt minden megalázás nélkül való. Hisz e hadjárat derekán, Prága elestének hírére, még büszkén írta férjének, hogy: «Inkább pusztuljanak el összes seregeim, semhogy bármit is átengedjek. Azt fogjátok mondani, hogy kegyetlen vagyok. Igaz, de azt is tudom, hogy minden kegyetlenségért, a mit most magamnak megengedek a tartomány megtartása céljából, egykor képes leszek százszoros jóval viszonzni. Így is akarok cselekedni, de most elzárkózom szívemmel a részvét elől.»¹ Ellenben most nagy fájdalommal szakítá ki öröklött koronájából a sziléziai «drágakövet». A vele szövetséges Angliának bécsi követje következőleg írt erről a londoni kormánynak: «Lord Hyndford könnyen beszél a távolból arról, hogy az amputáció szükséges; de ha az ember egy ily műtétnél jelen van, együtt szenved a beteggel s a beteg által. A királyné fájdalma igen nagy. Neki minden egyéb baj csekély Szilézia elvesztéséhez képest; a hányszor egy sziléziai embert lát, elfelejti ő a királynét s igazi asszonyi könnyekkel fakad sírva.»²

Ha a boroszlói békekötés tartalma Bécsben lesújtólag hatott, akkor hatása a rája el nem készült francia, szász és bajor udvarokra a derült égből lecsapó villáméhoz vala hasonlítható. Az új német császárt Khevenhüller ezredei számkivetve tartották saját országából; hadereje a Rajna s az Elba közt szerte-

¹ L. Arneht i. h. I. köt.

² L. ugyanott II.

szakadozva lézengett, szövetségesei pedig Prága és Éger között a magyar fölkeléstől immár lényegesen megsegített osztrák seregek által szorongattattak. Különösen Prága őrsége, mely a francia derékhadat foglalta magában, érezte magát közvetlenül fenyegetve. A francia cabinet küldött ugyan segélyhadat, mely a németalföldi partokon kikötött angol invasio kikerülésével Regensburgig haladt, hogy Prágát fölmentse, de a vezérlő tábornokok közt folytonos ellentétek s viták támadtak arra nézve, mihez legyenek ők voltaképp az új helyzetben kezdendők.

A szász csapatok a hadjárat e szakában alig jöhettek többé számba; szintúgy a bajorok. Lothringen Károly hercegnek úgyszólván kizárólag a francziákkal volt még dolga; legfőlebb azt kellett elhatároznia, vajjon Prága ostromát erőszakolja-e s a segélyhadat tartsa szemmel, vagy pedig Prágát zárja körül figyelő csapatokkal s a segélyhadat verje meg. A bécsi haditanács egyideig az előbbi műveletet tette utasításba s ennek folytán az osztrák haderő zöme az egész nyáron át Prága körülsáncolásával és lövetésével vala elfoglalva. Az ostrom vezetését junius 27-én ismét a corregens fejedelem vette át, ki augusztus 17-én 136 lövegből (ágyúk és mozsarak) a bombázást elrendelte; mialatt egyes csapatrészek Éger és Regensburg felé szoros megfigyelés alatt tartották a közeledő francziákat.

A szorongatott őrség késő őszig szívesen kitartott, számos kirohanási kísérletet tett, a míg közben a francia kormány diplomatiái úton próbálta békeajánlatokkal XV. Lajos ügyét jobbra fordítani. De Mária Terézia elutasított minden ajánlatot és a fegyverek döntésére bizta a hadjárat befejezését. A francia segélyhad tényleg benyomult Csehországba s az ostromló osztrákok kénytelenek voltak, Prága alatt 9000 embert hagyva, a fősereggel az érkező francziák fogadására sietni.

Ennek vezére Maillebois tábornok hiába törekedett egérúton, az osztrákok kikerülésével Prága alá eljutni: útját hol Lothringen Károly herceg, hol Lobkowitz herceg, hol Khevenhüller állta el különböző irányban. Miután pedig döntő csatát vívni nem akart, kerülő mozdulatai pedig apró csatározásokkal járó tömérdek időbe kerültek: a prágai őrség a várt segélynek semmi hasznát nem vehette. Maillebois késő őszszel

szégyenletesen takarodott vissza a Rajna felé s a Prágába szorított Belleisle tábornok számára nem maradt egyéb hátra, mint egy utolsó kísérletet tenni, hogy lefogyott hadával magát az ostromlókön keresztülvágja Franciaország felé. E nevezetes kitörést december 16-án hajtotta végre 14,000 emberrel, 30 ágyuval és 300 kocsival. A merész vállalkozás nagyrészt sikerült, bár tömérdek áldozatot kívánt. A nagy hidegben 1300 ember megfagyott, más 6000 betegen hullott el; a vezér alig felével a menekülő seregnek jutott el Égerig s onnét Németország belsejébe, hol az év végén téli szállásokat keresett.

A prágai ostrom s a Napoleon berezinai visszavonulásához hasonlító hátrálás egész Európa feszült figyelme közepett döntötte el Mária Terézia javára az ez évi háború sorsát. Az uralkodó herczegei és tábornokai diadalmasan vonultak be Bécsbe.

Az itt előadott vázlat nélkülözhetetlen volt az alább következő részletek megértéséhez.

I.

E rovatban az esztendő két téli hónapjának, január és február hónapoknak levéltári adatairól fogunk beszámolni.

A közfölkelés ügyére egyike a legpontosabbaknak az a helytartósági rendelet, mely a lovas és gyalogsapatok mozgósítási és fölvonulási rendjét tartalmazza. Úgy látszik, hogy ily systematikus munka kidolgozása csak azután volt lehetséges, hogy a királyné gróf Pálffy nádortól az önálló intézkedési jogkört megvonta s mindenben a helytartótanács plenumát nyilvánította illetékesnek, magának tartván fenn a döntés jogát, mely czélból minden ügydarab Mária Teréziához volt fölterjesztendő s minden «repræsentatio» mellé kivonatos német szöveg vala melléklendő. Tény, hogy az udvar sürgetésére a mozgósítási tervezet, mely napjainkban évekig tartó munkát ad a vezérkaroknak, 1742 január elején alig egy hét alatt elkészült Pozsonyban s január 9-ig már a legfelsőbb jóváhagyást is elnyerte.

A munkálat¹ a Pálffy nádor által aláírt s minden vár-

¹ A helytartó-tanács rendelete gróf Károlyi Sándorhoz. Pozsony, 1742 január 9. Ehhez csatolva: 1. Copia circularis intimati, 2. Norma

megyének és szab. kir. városnak megküldött rendelethez vala csatolva s külön rendelkezett a lovasság, külön a gyalogság irányítása felől. Ez volt első szembetűnő hibája, mert kitétte a fölkelő sereget annak, hogy a két fegyvernem egymástól elszakadva, egymással az összeköttetést meg nem lelhetve, érkezék meg a hadi színtérre; holott az országgyűlés ismételt fölterjesztéseiben azt fejtegette volt, hogy gyalog és lovas egymás támogatására van utalva és szánva országgyűlésileg.

Másik hiba e munkálatban, hogy a lovasságról rendelkező rész — tisztán a rendszer kedvéért — kiveti az egyes vármegyékre a kiállítandó egész continenst, holott korábbi sürgető rendelések a fölkészült lovasságból számos vármegyét már előzőleg kifosztottak, ellenségre küldtek. Ily módon, főleg a határhoz közel fekvő megyék területén, lovas századokról rendelkezik a mozgósítás, a melyek már hetek óta mozgósítva voltak, sőt az ellenséggel is harcban álltak; menetirányt tűz ki oly csapatoknak, melyek a helyszínén nem léteztek és csatlakozási pontokat jelöl ki olyanok számára, melyek ama pontokra többé meg nem érkezhettek.

Az ország összes vármegyéinek lovasságát öt határállomás felé irányozza a tervezet: Morva felé esett három, Alsó-Ausztria felé a többi kettő. Amazok egyike Marchegg, másika az újfalusi szoros, harmadika a gajári szoros; emezek egyike Wimpassing, másika a Lajta melletti Bruck. Pozsonyon át Marcheggbe voltak indítandók a fölvidéki lovasok Trencséntől és Pozsonytól Abaujig és Sárosig. Az újfalusi szorosnak indítatnak ez ország-rész belső zónáján fekvő további vármegyék Barstól Ungvárig. A gajári szoros volt menetcélja a Duna—Tisza-köz s a Tiszántúl vidékén elterülő vármegyék lovasságának. Végre a dunántúli lovasok közül a határszéli vármegyéké Wimpassing, a benső zónán fekvőké Brucknál kapta gyülekező állomását.

Ez elrendezés kettőt bizonyít. Az egyik, hogy a lovas csa-

itineraria secundum quam equitatus tam a personis, quam et a bonis nobilium insurgens in Austriam superiorem proficiscetur, 3. Norma itineraria juxta quam legionum nationalis militia pedestris phalanges Szakolczam dirigentur.

patok zömét: harmincznégy vármegye portalis erejét, egyesítve a morva-csehországi harcztérré, a porosz király ellen szánták, a ki már megszegte volt ekkor a kleinschellendorfi fegyverszünetet; csak a tizenkét dunántúli vármegye lovasait indították Bécsnek, hogy onnan Linz ostromához, vagy még tovább — Bajorország belsejébe — Khevenhüllerhez küldjék. A másik bizonyág az, hogy e lovaserőt a bellicumnak eszeágában sem volt másképp alkalmazni, mint emberpótló anyagnak az osztrák ezredek kötelékében, vagy pedig kiegészítő szolgálatra az osztrák hadoszlopok mellett, mögött s általán mindenütt, a hol a csapatbiztosítás vagy élelmezés érdeke úgy kívánta; ezért nem működtek azok soha együtt, nem is kaptak saját tisztikart s ezért sürgette a kormány, hogy az új katonák mentül gyorsabban, esetleg darabszámra is jöhetnek, mert az osztrák assentáló bizottságok azonnal az osztrák táborokban alkalmazzák őket.

A hat gyalogezred jóval szervezettebben indított a rendelet szerint hadimenetekbe. Közös célpontja valamennyinek Szakolecza volt, a hol Andrássy Péter tábornok várt reájuk, hogy őket a morvai hadi színtérre, tehát elsősorban szintén a porosz király ellen indítsa.

A mozgósítási munkákat a gyalogezredek számára gyülekező helyekül zászlóaljanként megjelöli a menetterv kiinduló pontjait; minden ezredre négy ily gyülekező pont jut, s ezzel legalább a csapatkötelék fönmaradása a menet alatt, miként a törvény s az individualis munka rendelé, biztosítva volt.

A *pozsonyi* I. ezred zászlóaljai Pozsonyban, Nagy-Szombatban, Nyitrán és Léván voltak gyülekezendők, a hol a Pozsony, Nyitra és Bars vármegyéből, továbbá a Pozsony, Nagy-Szombat és Bazin városokból várt 3612 gyalogos tényleg könnyen összehalálkozhatott, s természetszerűleg a leghamarabb elérkezhetett Szakoleczára.

A *sopronyi* II. ezred a sopronyi, mosonyi, győri, komáromi, veszprémi és somogyi fiatalságot vala egyesítendő.¹ Ennek gyülekezése Soprony, Magyar-Óvár, Győr és Nezsider városokba, mindenüvé egy-egy zászlóaljat szánva, már nehezebb földadat

¹ Lásd *Hadtört. Közlemények.* 1897. X. évf.

volt, mert 3602 gyalogost aránytalanul nagyobb területről kellett összevonni s a távol somogyiak késedelme az egész ezred menetét megakaszthatá.

A *budai* III. ezred Vasból, Zalából, Tolna-Baranyából, Fejér és Pest vármegyéből egészítette ki a maga 3598 emberét. Gyülekező helyei ehhez képest zászlóaljanként Székes-Fehérvár, Kőszeg, Zala-Egerszeg, végre Szombathely és Vép valának. E csapatok nyilván csak akkor vonulhattak a határállomásra, mikor az I. és II. ezredek a mozgósítást már elvégezték s a kiegészítési kerületet elhagyták.

Legbonyolódottabb volt a *debreczeni* IV. ezred mozgósítási föladata, mely a Tiszán túl 14 vármegyére terjedt ki s e ropant területen négy gyülekező helyre volt kénytelen összepon-tosulni, a mik nem is elég arányosan valának szétszotva. Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros, Szathmár és Szabolcs contingense jutott Debreczenre, a Jászkún kerületé, Csanád és Békés vármegyéké Jászberénybe, Bács és Csongrád vármegyéké Szegedre, Arad és Zaránd vármegyéké Nagy-Váradra vala irányítandó.

A debreczeni zászlóalj Hevesben volt csatlakozandó a jászberényi zászlóalj útirányához; a nagyváradi zászlóalj a Hajdúvárosokon át követte volna őket Hevesbe, hogy azután Nógrádon, Honton, Barson és Nyitrán át Szakolczára megérkezzenek. Végül a szegedi zászlóalj Csongrád, Pest, Esztergom és Komárom vármegyéken át vala a többiekhez csatlakozandó.

A kassai öt s a bányavárosokból sorozott hat ezred marsrutája sokkal egyszerűbb volt. Az előbbi századonként Lőcsén, Eperjesen, Mádon és Miskolczon, az utóbbi Puchon, Kisucza-Ujhelyen és Hont-Németiben gyülekezvén, egyfelől a Hont, Bars, Trencsén-i, másfelől a Borsod, Szepes, Árva, Liptó, Trencsén-i útvonalon juthatott el menetcéljához.

E menettervekből az derül ki, hogy a kormánykörök, melyek az összes csapatok tizenöt nap alatt menetkészetbe helyeztetését elrendelték, az egyszerre indulásra s az egyes ezredeknek a távolsághoz képest successiv megérkezésére számítottak. Így kellett volna legelőbb a pozsonyi, azután a sopronyi és bányavárosi, majd a budai és kassai, végül a nagyváradi ezrednek az ország határára megérkeznie. Már az is nagy kérdés, vajjon

az akkori utak s a zordon januári időszak a gyorsmenetelést mennyiben tették lehetségessé; a kormány számítását nem birjuk megítélni, mert a részletes marstabellák, a napi menetek terve a gróf Károlyi nemzetség levéltárában nincsenek meg. Lehet különben, hogy e részletes marsruták kidolgozása a kerületi főparancsnokokra s hadbiztosságokra volt bízva. De ha elgondoljuk, hogy 1742 januárban sem egyenruhákról, sem fegyverekről, sem zsoldról, sem élelmezésről kellő gondoskodás nem történt; ha elgondoljuk, hogy számos vármegyében a portalisok összeírása még akkor hátralékban volt, a hajduk toborzása be nem fejeződött, a hadfölszerelési cikkek beszerzésével megbízott ügynökök a szállítandó cikkeket hajszolták, és ha lett is volna elég csapat együtt, jól fölruházva, jól fölszerelve, be is gyakorolva, meg nem indulhattak volna, mert nem volt mit enniök: mindezek megfontolása után valóban hívságosnak látszik a helytartótanács várakozása, mely az összes lovasokat és gyaloghadakat január derekán már útban levőknek és a hó végével már a hadba is indulóknak képzelé.

De hát Pozsonyban máskép itélték meg a viszonyokat s azt remélték, hogy a nagy insurrectio csupa lelkesedésből magától meglesz, s a sok katona, ha nem adminisztrálják is, készen fog a földből kibújni.

Az udvar sürgetődött; naponként érkeztek intimatumok, decretumok és parancsok, kérdések és intézkedések. A helytartótanács mindezt rázudította a kerületi parancsnokokra, a négy parancsnokság a vármegyékre. S mégis az lett belőle, hogy a parancsnokok nem sokat tudtak arról, mennyire fejlődtek a dolgok a vármegyékben, a helytartótanács meg épen nem tudta, mi történt a parancsnoksági kerületekben s az udvart ennél fogva csak jó reménységekkel bízatta.

Ily viszonyok közt a pozsonyi kormányzat a harci dicsőség kecsgetető példáival s a győzelmes magyarságra az elleneséges földön várakozó javak csábító képével igyekezett a közhangulatra országszerte hatni, a nemzeti hiúságot, harczvágyat, lelkesedést és némileg a kapzsiságot is fölizgatva, ez által a mozgósítás gyorsítását elérni.

A nádor már január 11-én leírt a kerületi parancsnokok-

hoz németül, hogy bécsi stafetás rendelet értelmében azonnal indítsák Ausztria felé a már fölkészült katonákat, ideértve a már Csehországba rendelt portalisokat is; s hirdessék ki serkentés okából, hogy a bajor ellenség ellen szép győzelmeket aratott már az osztrák sereg.¹ Mellesleg megjegyzendő a kormányzat jellemzésére, hogy míg a január 9-ike után szétküldött mozgósítási terv a morva határszélét tüzi ki általános menet-célpontra, s csak a lovasság egy részét szánja Ausztriába, addig ez a január 11-iki nádori parancs az *egész menetcombinációt egy tollvonással föladja* s a csapatok irányítása dolgában a zürzavar számára egy nagy tabula rasát kínál oda a magyar katonai igazgatásnak.

Ennél is jellemzőbb, hogy a győzelemhíresztelés még január 11-én fölötte korai volt; s a kerületi parancsnokok sorában gróf Károlyi Sándor a nádori tekintély alapján még ekkor aligha írhatta volna meg január 20-án kelt körlevelét a vármegyékhez, melyre legott visszatérünk.

Szuhányi Márton január 4-én a győzelmekről csak pozsonyi mende-mondákat tud az öreg grófnak jelenteni, beszélvén nagy dicséretéről, a miben «a Fejedelem az Armadáról» és benne az «új portalista népről» nyilatkozott, a mennyiben «négy százig való Granatérost bizonyos helyen levagdaltak, százig valót elfogtak . . . sebes és beteg majd két ezerig való vagyon.» De megjegyzi a levélíró, hogy «jeles harcznak hire . . . fundate nem hallatik, hanem csak a piacon beszél a nép.» E mende-monda legfőlebb azt bizonyítja, a mi Pozsonyban óhajtás volt, s nem azt, a mi megtörtént. Csak egy héttel később jutott Szuhányi abba a helyzetbe, hogy egy győzelmes harc színterét megjelölhesse. Ez a bajoroktól és francziáktól megszállt Linz környéke, melyen akkor Khevenhüller serege kezdte meg az ostromműveletet. A fama azonban itt is előbb járt az eseményeknél. Khevenhüller csak január derekán indult el Bécs alól Felső-Ausztriába; és Szuhányi január 11-én Pozsonyban már azt hallja, hogy «Linzben öt vagy hat ezerből álló Bavarus és Francia

¹ Pálffy János Károlyi Sándorhoz 1742 január 11. Pozsony. Gróf Károlyi nemzetség levéltára.

szóráttatott meg s a mult napokban capituláltak; de kimene-tele felől bizonyost nem hallani: elbocsátották-e úgy, hogy 3 esztendeig F. Asszonyunk ellen ne hadakoznának, vagy rabbá tették.» Január 4-én azt írta a hallomásos csatáról, hogy a foglyokat a magyarok magyar területre bellebeztek. Január 11-én pedig így ír: «Rabbá tenni nem kívánták, nem lévén mivel és hol tartani.» Úgy látszik, a jó pozsonyiak képzelő-dése az országos izgalom ama góczpontjában a szittyá hőstet-tek egész sorát óhajtotta és vélte megtörténtnek lenni, s a mit a fama rajzolt, a kormánykörök lerajzolták, hogy országos híré-tegyék. «Már Bavariába is bémentek a mieink — írja Szuhányi — gondollyuk, hogy csak a Magyarok.»¹ Ez a gondolomra rajzo-lása a Khevenhüllerhez csatlakozott néhány száz magyar lovas vitézségének egyéb dolgokban is megnyilatkozott. 1741 kará-csonytól kezdve rettentően szigorú volt a tél; de a pozsonyiak elhitték, hogy a magyarban az sem tehet kárt. «Az Armadáról írják — jelenti Szuhányi — hogy egy éjtezaka háromszáz muskatérost megvett a hideg; magyar lovasok közül is — kettőt vagy hármat.»² Kisült aztán csakhamar, hogy a linzi őrséget csupán fölszólították magamegadására, de az a föltéte-leket visszautasította. «Az ólta nem hallatott — jelenti Szu-hányi — mi lett a vége a linzi capitulációnak.» Már január vége felé járt az idő, mikor hiteles forrásból «egy curir négy postilióval hozta meg» a hírt a harcztérről Mária Teréziának, ki azt rögtön közölte Pozsonyban a helytartótanácsal, hogy a linzi őrség dolgában három ütközetet is kellett vívni az osz-trák seregeknek, s mind a hármat megnyerték. Az egyik a linzi őrség kitörése volt, melyet sikerült visszaverni. «A Linzbe szo-rult Bavarus és Franczia — írja Szuhányi — nagy éhenhalás-ban lévén, midőn egy font lóhús 10—12 garason kél, mieinkre kicsaptak; egyik obsidionalis postirungra 1200 lovas, másik postra 200 lovas, harmadikra 2000 gyalog. A mi részünkről két lovas vasas Regiment, egynéhány granatéros compánia és

¹ Szuhányi Márton gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 4 és 11. Pozsony.

² Szuhányi Márton gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 14. Pozsony.

Generalis Baranyay Regementye derekasan viselték magokat: 700-ig valót levágtak, 400-ig bennek elfogtak, sok lovat nyertek.» A másik ütközet egy fölmentő sereg ellen fejlődött ki ugyane napokban Schärdingnél. «Nyolcz ezerig való Bavarusra és Francziára, kik Linzben szorultaknak szabadittásokra jöttek volna, rajtok ütven Generalis Báró Berenclau 4000 való néppel, mely jobbára magyarokból és horvátokból állott, erőssen megverte, úgy hogy kevés salválta magát a harcrol bennek.» A harmadik jelentés, melynek «confirmatióját várják», Lotharingiai Károly herczeg győzelméről tudott, ki «hét ezerbül álló corpussát Bavarusnak és Francziának, kik hasonlóképpen Csehország(ból) Linzbe szorultaknak segítségekre igyekeztenek menni, szerencsésen repussirozta.» Mindezek nagy örömmre gerjesztették Bécsset és — természetesen — a pozsonyiakat is. «Kivált megértven a succursusnak oly notabilis stragessét — írja Szuhányi — F. Corregens Fejedelem is Linz alá ment Bécsbül, hogy a capitulationión jelen lehessen.»¹

Csakis ekkor szünt meg tárgyitalan lenni gróf Károlyi Sándornak már január 29-án kibocsájtott körirata, mely szerint «némely nemes Vármegyébül előre felment kevés magyarjaink . . . mihelyest az ellenségre akadtak, oly dicséretesen és heroice viselték és tovább is viselik magokat, hogy természeti példás vitézségeknak recognitióját nemcsak Felséges Királyné asszonyunknak s az egész Felséges Udvarnak publice érdemlették, de magát az ellenséget is annak megvallására kényszerítették, s nagyon megrettentették; és ugyanannyira diadalmassá tette már is a felséges Úr Isten (ki az igaz ügyet segíteni szokta) Felséges Asszonyunk fegyverét, hogy némely részi ő Felsége Királyi seregének már Bavoriában is gonosz ellenségünknek lakóhelyére penetrált. Nagy remenségünk vagyon Istenben, hogy felmenvén még hátra lévő sokkal számosabb magyar népünk annyival inkább minden igasságon kívül reánk törekedő ellenségeink confundáltatni fognak, s fog nyilni szerencse meghanyatlani láttatott édes Nemzetünk régi virágának s dicsőségének is megtérésén.» A körirat sürgetéssel végződik, hogy a

¹ Szuhányi Márton gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 25. Pozsony.

vármegyék siessenek a népet «a felséges királyi consilium által transmittált itinerarium szerint a szerencsének megnyitlt uttyaira megindítani.»¹

Ugyanily szellemben szólal meg a tábornagyhoz intézett levelében gróf Batthyány Lajos magyar kancellár, és annyival inkább sajnálkozik «az odavaló tartományban insurrectionak késedelmes készülétiről», mert «Fölső-Austriában és Bavariában annyira részünkre fordulván a szerencse, hogy — a mint mai expressus curir hozott — már Linzbül is és így az egész Felső-Austriából az ellenség kiüzetett, segítsége Schärdingnél leterítettett, sőt már in hostico is, úgy mint Bavariában contributio és gazdag nyereség mieink által bőven szedetik.» — itthon késedelmeskedő «mieink ezekben nem részesülhetnek.»²

A dicsőséges prédával biztatás módszerét a pozsonyi kormány részéről a gyengéd nyomás egyéb nemei kísérték azután, hogy az insurrectiót a gyors életműködésbe beédesgetni, s ha máskép nem megy, behajszolni lehessen.

Ezek egyike a nádor intézkedéseiből tűnik ki. Január elején ugyanis arról értesítette úgy gróf Károlyi Sándort, mint Ferenczet, hogy az insurrectio serkentésére s az eljárás egyszerűítésére a kormány elengedi a mozgósítási tervben előirt helyekre való gyülekezést: gyülekezzenek a hogy lehet s ne is várják be az összes zászlóaljak fölkészültségét, hanem indítsák útnak azt, a melyik készen van. «A gyalogságnak — írja a nádor — minthogy bataliononkint leendő fölküldése felséges Asszonyunk dispositiojából rendeltetett, azért ennek utána loca collectaculorum nem fognak observáltatni, mivel gyalogságnak bataliononkint leendő felküldése collectaculumokban való össze gyűjtését nem fogja engedni.»³

Egy másik neme volt a szelíd nyomásnak az a kormány-rendszabály, mely a tisztifizetés utalványozását — eltérőleg a

¹ Károlyi Sándor a tiszántúli kerület vármegyéihez 1742 január 20. in castro Erdőd.

² Gr. Batthyány Lajos kancellár gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 24. Bécs.

³ Gr. Pálffy János nádor gróf Károlyi Ferenczhez 1742 január 4. Pozsony.

törvénytől — nem a szolgálatba lépés napján kezdi, hanem attól teszi függővé, vajjon az egyes tisztek alatt levő legénységi állomány együtt van-e, ötven fejet számítva egy hadnagy, százat egy kapitány alá. Az ezredesi fizetések viszont az ezred teljes létszámától voltak föltételezendők. «A tiszteknek, úgymint egy hadnagnak akkor adattassék fizetése — írja a nádor — a mikor ötven gyalogkatona comissariatusságban suo modo assentáltatni fog és gondviselése alá adatik; kapitánynak pedig, a mikor száz hoc modo assentiáltatik és neki consignáltatik; et sic consequenter: stabalis tiszteknek mely időtől fogva rendeltetni fog fizetések, azt még bizonyossan nem tudom.¹ Így akarták Pozsonyból a tiszteket nagyobb buzgólkodásra rákényszeríteni.

A kerületi parancsnokokhoz s az egyes hadbiztosokhoz egyaránt utasítás ment, hogy a katonaaavatásnál a vizsgálatban ne legyenek szigorúak. 1741 végén az volt egyik oka a fölkelés lassú fejlődésének, hogy a kiállított portalis lovasokból a hadi-commissariusok többit a felénél kimustráltak s haza küldtek. Most hirtelen az lett a jelszó, hogy: mentül többit és mentül gyorsabban. «Csodálatos állapot — írja Szuhányi — hogy a kiket most eke mellül lóra ültetnek, még azt sem tudja, hogy kell a fegyvert fogni . . . a réginek (a régi katonamértéket érti) árnyéka is egyiknek nagyobb, mint ennek hármának.»² Egyik napon az öreg Szuhányi is úszik az árral és biztatja grófját, hogy a népet lehet «bottal is, vagy még a nélkül is exerciroztatni, legalább a rendtartásban és exercitiumnak egyenes megértésében elébb lesz véle, ha a mundurja s fegyvere leérkezik.» Másik levelében ugyanez napon azt írja, hogy a helytartótanács már megkérte a koronát, ne engedje, hogy a szigorú vizsgálat miatt «a rejciáltattak számát» ne legyenek képesek kipótolni a vármegyék. «Mértékre se vegyék — írja Szuhányi — semmiféle nemzetet ne rejciáljanak, mert úgy retardáltatik a dolog. A ki egészséges s ideje van, ha alacsony is, acceptállyák.»³ Más

¹ Gr. Pálffy János nádor gróf Károlyi Sándorhoz 1742 jan. 4. Pozsony.

² Szuhányi Márton helytartótanácsos gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 4. Pozsony.

³ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz és Ferenczhez 1742 január 7. Pozsonyból.

napon pedig a megindult gyors assentálás ellen maga fakad ki ekképen: «A jó Isten tudgya, mit éreznek vagy mit tartanak e felől a nyomorult nép felől. Hihető azt supponályák, hogy annya hasában is vitéz: ma hadgya el némelyik az ostort, fejszét, kaszát s holnap már indittyák minden rendben való szoktatás, minden exercitium nélkül oly validus, exercitatus ellenségre s azt várják tülle, hogy csudákat művellyen . . . mindennap látom, hogy assentáltatik a nép: századik sem tudgya, hogy kell kezébe venni és fogni a puskát; hát hogy fogja tractálni, tölteni s oda a hova kellenék kilőni.»¹ E másik levelében meg ezt írja: «Kurta legény vagyon kimondhatatlan sok, de nem sok difficultást tesznek már assentatiójokban; csak száma legyen. Nem is a nagy testben van csak a jó virtus: mennél hosszabb, annál rosszabb.»² Mikor aztán arról tudósít, hogy állta meg ez a gyorsan összehordott portalis nép a sarat az ellenség előtt, véleménye ismét hullámozni kezd. Egyik nap leírja csodálatos vitézségüket. «A mely portalisták már az armadónál vannak F. Fejedelem azokról nagy dicséretet tett, hogy magokért derekasan kitétek, lata occasione Felséges Asszonyunknak szóló levelében. F. Asszonyunk a Consiliumnak is megírta nagy comptuentiáját és vigasztalását benne . . . in particulari pedig constál, miként viselték magukat: valamely német kapitány volt comandoban pro recognitione, s az ellenségnek avant portyása reá akadván, megpuskázott véle. Maga mingyárt sebben esett, egynehányat mellőle lelőttek egynehányat megsebesítettek; azzal retirálta magát corpusunkhoz.» Ez szólt a németekről. Most következik a magyarok cselekedete. «(De) kiküldték a portalistákat, kik alig vannak még ottan háromszázan. Azok azon avant postot mingyárt visszaverték s hátán csiripolván négy compánia granatirosra akadtak. Per continuationem azt is vágják; sokan pardont kértek térden állva, kezeiket öszvecsapva, reménkedtek gratiáért, a fegyvert elhánták; de se azoknak reménkedése, se tiszték integetése nem használt: halomba vágják. Nagy nehezen százig való főtisztet, altisztet

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 jan. 18. Pozsony.

² Szuhányi M. gróf Károlyi Ferenczhez 1742 jan. 18. Pozsony.

és gregariust pro misene meghagyattak vélek a tiszteik s azokat a corpushoz béhozták. Mely actussal irtóztató lármát tettek (a hadi foglyok) minemű kegyetlen irgalmatlan nép az az új had: nem könyörül, csak mészárolja, mint a természet szerint való pogány.»¹ De aztán ismét elborul az öreg Szuhányi szive, mikor arról írt, hogy az ellenség a nagy csaták elől mindeddig kitért és Linz időközbeni elvesztéseért «valamely kemény ravancsot» (revanche) vehet. «Irtózom — írja — kivált ha ezekre a tudatlan szegényekre talál reá pörgelni. Mert ha az Isten csuldálatos kippen nem rettentí tülle az ellenséget, vagy Gedeont nem állít vezérnek eliben . . . ezzel Eugenius sem tudna mit tenni, ha feltámadna is, mert szava után nem tudna fordulni is, nem hogy tüzelni rendivel. Mind azáltal a mi nemű irtózással van az ellenség tülle, a míg reá nem ismer, ez is csudákat fog művelni, csak mogyával vigyék reá . . . (de) ha megtalálja nyomni az ellenség, prompte secundállják, míg egészen nem confundáltatik.»² Ezt a gondolatot még élesebben vágja ki az öreg úr egy másik levelében, mely szerint a gyors insurgálás «addig jó, míg az ellenség nem experiállja cum quibus mennek neki.»³ Világos, hogy a katonaaavatás egyszerűsítését czélzó kormányrendszabály szelid nyomása még a helytartótanács kebelében is igen vegyes érzelmeket keltett.

A fölkelés serkentésének további eszközlője volt a kormányzat részéről az a manifestum, melyet e napokban Magyarország közjogi függetlenségének s a trónöröklési rend törvényes tényálladékának bizonyítására kiadott s a kerületi főparancsnokságok útján országosan elterjesztette, hogy a bajor és szász választófejedelmek, illetve VII. Károly római német császár és a lengyel király igényei ellenében az ország ünnepélyes óvástételét kifejezze. Hasonló declaratio egészen helyén lett volna már 1741 őszén, a hadjárat kezdetekor; valamint méltó lett volna az is, hogy az óvástétel Magyarország törvényhozásából induljon ki. Ferencz gróf ily tartalmú indítvánnyal lépett föl

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 jan. 7. Pozsony.

² Szuhányi M. gróf Károlyi Ferenczhez 1742 jan. 28. Pozsony.

³ Szuhányi M. gróf Károlyi Ferenczhez 1742 jan. 7. Pozsony.

a felső táblán; de a kormánynak akkor ez a kezdeményezés nem kellett. Talán a bécsi miniszterium ellenezte, hogy a Habsburgok hatalmi állása ügyében nemzetközi irányú lépést hivatalból a magyar törvényhozás tegyen. Azóta e kérdés nem vált égetőbbé; s hogy a pozsonyi kormány mégis reá tökéltelte magát, annak főoka csak az lehetett, hogy egy ily ünnepélyes közjogi manifestum tartalmával a magyar nemzet önérzetének hizelegjenek, s ezzel a lelkesedést fölfokozván, a mozgósítást országszerte siettesék. A tényleg kiadott okiratról Szuhányi egyik levele csak annyit említ, hogy «M. Palatinus urunk ő Exciája küld Exdnak is egy manifestumot, mely által az F. bavariai Elektor praetensiói diluáltatnak és refutáltatnak.»¹ Az idézett szövegben előforduló «is» azt jelenti, hogy a manifestum a többi főparancsnokoknak szintén megküldetett és pedig nem magán tudomásvétel, hanem a vármegyékben kihirdetés, s a hol nyomda volt, nyomtatásban elterjesztés czéljából.

Ez okirat szövege nem fekszik előttünk, de tartalmát Szuhányi egy másik levele gyaníttatja, nemkülönben azt is, hogy a benne kifejtett jogtörténeti és közjogi deductio Rajesányi Ádám állami levéltárnoktól ered. Igen érdekes a Szuhányi levélben közlött anyagból az a rész, mely a lengyel királynak igényét a magyar bányavárosokra veszi bíralat alá, de ugyanakkor a bécsi aulica kamarának jogbitorlását a montanistica jurisdictio dolgában agyonüti a magyar közjogi fölfogás erejével. E szerint nem lehet alapos a lengyel királylyá választott szász fejedelem igénye a bányavárosokra oly czímen, hogy azokat valamelyik lengyel királyné, ki I. Ferdinand német császár és magyar király véréből származott, végrendeletileg kapta volna. Történelmi adatok szerint a bányavárosok felől Ferdinand akkép rendelkezett, hogy Mária nevű hugánál, II. Lajos magyar király özvegyénél hagyassanak meg, a ki számára azokat még II. Ulászló adománylevelében biztosította. E hamis jogalapon került a magyar állami bányaugy azóta az aulica kamara kezelésébe, mint a mely nem tartozik a magyar korona által gyakorlandó felségjogok köréhez s így nem tar-

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 7. Pozsony.

tozhatik a magyar kamara hatósága alá, mert Bécsben a bányavárosokat II. Ulászló magyar királyi donatioja után — elég helytelenül — nem tekintették többé a magyar korona integrans részének, hanem a II. Lajost a trónon követő Ferdinand külön szerzeményének, a mihez nem a korona, hanem huga révén jutott. «Ugyanazért — írja Szuhányi — nem resolválta ő Felsége a diaeta alatt is a montinistica jurisdictiót magyar a kamara dispositioja alá» — mint azt az országgyűlés fölterjesztéseiben követelte. De a mióta Ferdinand végrendeletében a magánjogi intézkedéseket Európa nagyhatalmai nem választják külön a közjogiaktól, családi szerzeményeit az alkotmányosan birt javaktól, és a hagyatékára való jogigény czimén országokat igyekeztek elperelni: maga a bécsi udvar nem röstelte, hogy eddigi helytelen fölfogását megigazítsa, a magyar korona közjogi integritását a bányavárosokra nézve elismerje, s hibájáért megvezeklendő, nemcsak a magyar közjog területére, hanem az eddig általa megrövidített magyar kamarához is canossai utat tegyen. Szuhányi ezt ekkép írja le: «Midőn vi Ferdinandæi tractatus et dispositionis ipsius testamentariae országokat igyekeznek foglalni, folyamodott az udvar magyar kamarára ezen deductioért, mely által a potens mostani prætendenseket igyekezik az F. Udvar prætensiojoktul amoveálni. Eleintén a manifestumban, melyet Exetok Bakics nevű méltóságos Obester Haller úr ő Nagysága tisztje által leküldöttem, mind viciállya a felséges Udvar Bavarusnak és Francziának mostani irruptiojokat, hogy maguk factumi ellen: *pragmatica sanctio* ellen vétettek, holott (azt) *acceptálták* és *subscribálták* . . . utoljára azzal *convincállya*, mint legerősebb argumentummal, hogy Ferdinandus nem adhatóját adta volna, ha még akkor *deficiált* volna is *masculus* *sexus*; mert ha *boldogemlékezetű* felséges Urunk (III. Károly) *diataliter* nem *obtineálta* volna a *statusok* *consensusát* *in successione* *femine* *sexus*, — semmiképen nem *succedálhatott* volna F. Asszonyunk, hanem *libera electio* lett volna.»¹ E szerint néhai Ferdinand király csak arról rendelkezhetett, a mi az övé volt és nem birhatta huga révén a

¹ Szuhányi Márton gróf Károlyi Sándorhoz 1742 jan. 14. Pozsony.

bányavárosokat sem, a mik a magyar koronáé voltak, valamint jogutódai is nagy jogi tévedésben voltak, midőn ezt a koronát vagy a hozzátartozó területrészeket magántulajdon gyanánt örökölhetőnek, avagy az uralkodóház aulica kamarájával kezelhetőeknek vélték. Érdekes beismerés egy nádori manifestumban mindez, s nem is alaptalan a vele való számítás, hogy az országban a közhangulatra serkentő hatással lesz annak kiadása, mert nemcsak a magyar királyság közjogi függetlenségét documentálja, hanem a magyar kormányzati ügyeket az eddig külön kezelt bányaügynek elvileg visszaengedésével is meggyarapítja. Szinte csodálkozva kérdi az ember, hová hanyatlott e napokban az osztrák miniszterek ellenálló ereje, hogy e manifestumban megjelenni engedték azt, a mit az országgyűléstől megtagadtak. Valószínűleg azt gondolták, hogy csak az elvet concedálják, a mi még nem élet, s csak egy manifestumban, a mi nem törvény.

Itt említendőek fel azok az apró kedvezmények is, melyekkel a pozsonyi kormány a magyar közhangulatot a fölkelés javára megnyerni s az eljáró magyar közegeknek dolgát a vidéken megkönnyíteni igyekezett. Miután a vidéki verbungusok a bellicum által alkalmazott ezredesek kivánsága daczára a német kaputot nem tudták megkedveltetni az újonczokkal s a magyar szabású kabát érdekében tüntetések fordultak elő a besorozottak között, a nádor elrendelte, hogy az ezredesek kötelesek elfogadni a csapatot tekintet nélkül arra, vajjon kaputban vagy köpönyegben, magyar vagy német szabású felsőben adják is nekik azokat át.¹ Hiteles értesítések jöttek Pozsonyba az iránt is, hogy a nép és nemesség egyaránt húzódozik nemcsak a német tisztektől, kiket a bellicum consilium elibök tenni akart, hanem a fennálló seregredek veterán magyar tisztjeitől is, a kiknek az lett volna hivatásuk, hogy a fölkelőket fegyverfogásokba beoktassák s a harczalakzatokba — persze német vezérszóval — bevezessék. A mi a tiszteket illeti, a nádor ezeket írja az öreg grófnak: «Veteranum regimentekből pediglen rendeltetett tisztek s közkatonák iránt máskép Exdat nem tudósít-

¹ Gróf Pálffy János nádor gróf Károlyi Sándorhoz 1742 február 1. Pozsony.

hatom, hanem hogy az olyanokat Nemes Vármegyék választanak, avagy ha azok tudóssokat s alkalmatosságokat elő nem álléhattyák, tehát Obrister úr levelei által magának provideállyon»; a mi nyilván azt jelenti, hogy az ezredes candidáljon a vármegyéknek ilyen régi katonákat tanítómesterek gyanánt s ajánlja be őket levél útján, ha azoknak saját alkalmas jelöltjeik nem volnának.¹ Sőt a német vezérszó dolgában is nagy engedménytételt eszközölt ki a pozsonyi kormány a hadi tanácstól, a meny nyiben elrendelheté, hogy az új gyalogezredek azokban a magyar regulamentumokban oktattassanak ki, melyeket a régi magyar ezredek alapíttatásuk alkalmával az első ezredtulajdonostól kaptak. Így hatalmazta föl a nádor gróf Károlyi Sándort, hogy a tiszántúli új ezrednél a Károlyi-ezred általa átdolgozott magyar regulamentumát használhassa, mondván: «említett gyalogságnak exercitiumára és fegyvertractálására tett Excld regulamentuma jó, bizvást azért a szerint taníttathatik ezen új nép.»²

Bizonyos, hogy a magyar kormánybéliek egészen a törvény értelmében s a diéta ajánlása szerint óhajtották volna ezt a gyaloghadat szervezni, s ha már czélszerűségi okokból beenyugódtak a portalis lovasoknak a serezekbe történt szétosztásába, azt erősen sürgették, hogy a gyalogezredek külön hadtestet formáljanak magyar zászlók és magyar tábornokok alatt. Ha ezt is sikerül keresztülvinniök a mi voltaképen a törvény szigorú megtartása lett volna, az országos közöröm bizonynyal megújítja valamennyi vármegyében a vitam et saguinem lelkes jelenetet. Ez azonban a nemzeti érzésű kormányférfiaknak a kevésbbé nemzeti érzésű társaik ellentállása miatt nem sikerülhetett. Sok vita volt ez iránt a helytartótanácsban, mert a törvény rendelése felől követjeik által értesített megyei rendek egész december hóban nem szüntek követelődzni, hogy a kormány a törvényt ily értelemben hajtsa végre és ne bizza a bellicum consilium kényére. «Azon rágódunk most — írja Szuhányi helytartótanácsos — hogy sensim recedálnak az sta-

¹ Gróf Pálffy János nádor gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 18. Pozsony.

² Ugyanaz ugyanahhoz 1742 január 4. Pozsony.

tusok cautioitól, mivel azt kívánták szegények: 1. hogy a lovas (a) gyalogságtul el ne szakadgyon, 2. ha kimegyen az országból ő Felsége méltóztassék subsistantiajok iránt kegyelmessen provideálatni, 3. az denominált M. Generalis urak vigyék mezőre, ott comendirozzák, azután haza is hozzák. Azonban mind a három rendbélitől recedálni láttatik a felséges Udvar, mivel lovas már megyen, fél esztendeig való provisioval parancsolattott, noha némely vármegyék csak három holnapival expediálták, azonban Feldt Marsall Khevenhüller corpusához dirigáltatnak, — emlékezete sincs a magyar Generalisnak egyiknek is, holott M. Judex Curiae uram (gróf Eszterházy József tábornagy) derekassan készült, és noha az chyagra (köszvény) miatt extra statum vagyon, de biztattya magát, míg öszve gyűlnek, elmúlik, és (ő) el is mehet.¹ Kötelességünknek érezzük azon jó hazafiak nevének megörökítését, kik e kérdésben legfelsőbb helyen nem szüntek meg a nemzet érdekét képviselni. Ezek egyike Eszterházy József gróf országbiró, ki mikor betegsége miatt az ügy vitatásában a helytartótanács ülésein részt nem vehetett, kemény hangon fogalmazott levelekben harezolt az insurrectio-nális törvény szelleme és betűje mellett. Szuhányi az egyik levél tartalmát ismerteti, kiemelvén belőle azt a mondatot, hogy az adott viszonyok közt a nép «hasznos szolgálattját nem remélhetni, mely miatt F. Asszonyunknak nagy kára, Nemzetünknek pedig becstelensége következhetik.» Az ülés további folyamáról Szuhányi szokatlanul izgatott hangon ekképen emlékezik meg: «Itéllye el Isten s ember, nem érdemlett-e representatiót 1ma fronte is; mégis némely uri embereknek ellenkezése miatt (ki azt sajnállya, a mint ki is fakasztotta, hogy pretereáltatott és comendérozónak nem inarticuláltatott) elébbeni consiliumban már superáltatott vala, utóbbiban mindazáltal reassummáltatván, per votisationem determináltatott: representáltassék F. Asszonyunknak. — Csak Szegedi Antal uram is a minap, úgy mint N. Vasvármegyének denominatus Oberstleidináttya itt lévén, declarálta: ha idegen nemzet com-mandója alá vettetik, ő a vármegye népével ott hagyja; mások,

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 11. Pozsony.

kik itt nem voltak, talán hasonlóképpen medítálnak. Mely nagy confusiót okozhatna; jobbnak tartottuk azért azt előre superálnunk.»¹ Ez ügyben maga az országbíró igen érdekesen ír Tataból a Tiszántúlra gróf Károlyi Ferenczhez. «*En Districtusomból — írja többek közt — ama reméttelen optionak botránkozatásából, melynek orvoslására az udvar, ámbár oly buzgóan némelyektől javasoltatott, szivessen és gyorsan nem igyekezett: alig fog 12—13 száz lovasnál kiállani. Mely szóm bizonyára messzi vagy onnan, mely a diétában rendeltetett és a consequenti in concreto az egész hazát tekintvén, alig fogják az insurgensek a portalis lovasságot adæquálni. A gyalogság azonban itten sörényebben készül, és csak a mundurja elérkezessen, két-három hét alatt reménlem, én districtusomra esett két regiment egészben kiállani fog.*» Ugyane levélben jelenti be, hogy személyes tekintélyét a nemzet érdekében máris latbatvetni próbálta a helytartótanácsnál: «*Magában is a dolog nemcsak mint diétának végezete után, de most is naponként annyira viciáltatik, hogy még kevesebbet csuda, ha a nemzet nem csak zélussában hátrább száll, vagy gyöngébben mozdul; sőt félhető, hogy a Felsőleges Consiliumnak de 9. Currentis circulariter expediált intimatumából oly botránkozás éppen ne származzon, mely a nemzet jó és dicséretes szándékát s igyekezetit és onnan Felsőleges Asszonyunk szolgálattjára reménlett haszon és mindkét részről való oltalom éppen el ne tűnyön; mely rossz consequentiának megelőzése végett egyébiránt már is irtam M. Palatinus Urunknak, és a főlseges Consiliumnak is; s bár ugyan lehessen repræsentatióm oly foganatos, hogy ilyen félelemnek méltó okai effectusba ne menyenek.*»²

A másik hazafi, kinek kezenyomát a nemzet érdekeit óvók között a levéltári adatok közt megtaláltuk, Grassalkovich Antal kir. személynök, majd magyar kámaraelnök volt. Ő is résztvett a közfölkelés magyar közjogi jelentőségének és katonailag is nemzeti jellegének a helytartótanácsnál megkísérlett védelmé-

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 25. Pozsony.

² Gróf Eszterházy Ferencz országbíró gróf Károlyi Ferenczhez 1742 január 19. Tata.

ben. Sőt hogy tovább ment gróf Eszterházy Józsefnél is, két adat bizonyítja. Az egyik saját levele, a melyben a folyó közügyek felől a többek közt így ír: «Az Úr Istennek providentiája késteti a mi insurrectionkat s gyalogjainknak felállítását; a mint én a subversans és titkosabb circumstantiákból collimálok, melyekről F. Asszonyunk méltóztatott velem szólni. Ugyanazokra nézve tészek most papirosra egy problémát, a kit kívánok felküldenem, mert úgy látom, magunknak lészen szükségünk magunkra, hacsak békesség hamar nem következik. Bár gondolkodnánk többen és mernénk az igaz tanácsot elérteszteni.»¹ A másik adat szerint a bejelentett «problema» csakhamar Mária Terézia elé került és tárgyalására az országos kormány oszloposai mind Bécsbe rendeltettek. A Tiszántúl csakis annyit tudtak róla, hogy a Grassalkovichot érdeklő ügyben nagy tanácskozás lesz. «Ha az M. Palatinus, Judex Curiae és Ferencz (gróf Eszterházy Ferencz) felhivattnak, kétség kívül Antal úr sem marad Gödöllőn — írja Károlyi Sándor gróf, s hazafias sóhajással hozzát teszi, tekintettel az ügy nagy fontosságára — vezérelje Isten jóra; megvállik, az mai pósta mit hoz, kit örömet megvártam volna ezen expeditióval, de (ezt) késleltetni nem lehetett.»² Nagy kár, hogy Grassalkovich emlegetett projectuma a Károlyi nemzetség levéltárából hiányzik.

A magyar hazafiak törekvése nyilván az volt, hogy a közfölkelés minden intézkedése a diätalis törvényeknek teljesen megfeleljen. De e törekvést a kormány hanyagsága, avagy az alkotmányos formák iránt való teljes közönye már csak azzal is megnehezítette gyökeresen, hogy a november végén hozott törvény és regulamentum szövegét még január végeig sem nyomatta ki, hogy a megyei hatóságoknak zsinórmértékül szétküldhesse. «Mai napig sem küldetett le a regulamentum (Bécsből) — írja Szuhányi — mivel, a mint Koller uram mondotta: Woeber (főhadbiztos az osztrák seregben) magával elvitte; az articulusok sem imprimáltattak még. Utóbbi consiliumból is urgeálljuk reflexione: mivel a vármegyék éppen nem tudják,

¹ Grassalkovich Antal kir. személynök 1742 január 2-án. Gödöllő.

² Gróf Károlyi Sándor fiához 1742 január 18. Erdőd.

mire vélni ennyi ideig lett késleltetésit.»¹ Milyen akadékoskodás volt a törvények ellen a helytartótanács kebelében, elegendő bizonyítékot szolgáltat az óvatos Szuhányi következő nyilatkozata: «Az diätalis acták ellen interveniált contraven-tiók nem képes, hogy tudva ne volnának, legalább követek előtt, kik ittlétekben observálták, mit végeztenek. De a nemes Vár-megye tagjai contentáltatván kurta relatióval és actákra való provocatióval, — azokat nem olvasván, hallucinálnak abban, a mit másoktól látnak. Egyedül Judex Curiae Uram ő Extiája fakasztotta ki s maga consideratióit föltette consiliumnak. De mivel Rivállya vagyis antagonistája akadott apud nos, mint profecit non sufragante etiam ő, hogy mi szegények ketten — már mint az országbíró és Szuhányi — assumálni akartuk volna.»²

Méltán panaszkodik ez ügyben maga az öreg gróf is fiának: «Az törvényeink debita modo mégsem jövének ki. Az törvény szerint való insurrectio per fas et refas, senki sincsen az com-munitássok közül, az ki az folyását az törvénnyel combi-nálná, — melyről veled kellene szólanom.»³ Így történt azután, hogy nemcsak a mozgósításban tért el a kormány az írott tör-vénnytől és diätaliter helybenhagyott regulamentumtól, hanem egyéb szándékos törvénysértésekre is reávetemedett.

Így olvasunk az öreg gróf Károlyi Sándor első fölterjesz-téseinek egyikében a kormányrendszabályok ellen két elég súlyos törvénysértésről. Az egyik a diätaliter megállapított terület-beosztásnak olyatén önkényes megváltoztatása, hogy a tiszántúli kerülethez csatolt Bács vármegyét a pozsonyi kormány egyoldaluan átcsatolta a kassai ezredkerülethez. Elképzelhető ugyan, hogy a rendelkezésnek dologi okai voltak: a tiszántúli ezredkerület túlságos nagy volt, a kassai pedig aránylag nép-telen volt; az újonczozással való gyorsabb elkészülés érdeke megkívánhatta, hogy Bács vármegye átkapcsolásával a Tiszántúli kiterjedése megrövidüljön s a kassai kerület lakosságra meg-

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 11. Pozsony.

² Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 21. Pozsony.

³ Gr. Károlyi Sándor fiához 1742 január 21. Erdőd.

gyarapodjék. De az átkapcsolás még nem vitte Bácsot Kassához közelebb, a területi távolság köztük a rendelkezést nagyon kétes értékűvé teszi vala; törvényesség szempontjából pedig teljesen el kell azt ítélni. Ez alapon írta a nádornak gróf Károlyi Sándor: «Hogy Nemes Bácsvármegye ezen districtushoz vagon kapcsoltatva (értve a tiszántúlit), aztat az diætalis acták bizonyítják; melyeknek is dispositioit. valaminthogy az törvényes principiumok ellen semmiben nem lehet változtatni, következendőképpen azon Nemes Vármegyék is ezen districtustól — úgy mint tagnak az testtül — nem lehetséges elszakasztatni.»¹

A másik nyilvánvaló törvénytértés abból állt, hogy míg a diæta a közfölkelés költségeibe az egész hadiadót betudandónak ítélte, s annak behajtására magyar hadbiztosokat rendelt s a régi assignáták kifizetésének elhalasztását, a régi quantumhátalékok behajtásának fölfüggesztését határozta el: addig a kormány beleegyezett, hogy az osztrák hadbiztoság a maga régi hitelezőinek, a hadsereg szállítóinak assignátáit a magyar vármegyék terhére írja és azok behajtását rajtuk végrehajtsa. Erre nézve gróf Károlyi Sándor már csak a fölkelés ügye érdekében is, nehogy az executiók a vármegyei nemesség buzgalmat lohaszszak, mint hadkerületi főparancsnok és még III. Károly decretuma erejénél fogva a magyar főhadbiztoság igazgatója akként rendelkezett, hogy a kerületi osztrák hadbiztosok assignatáit az érdeklött vármegyék meg se kapják s ez iránt fölterjesztést intézett a nádorhoz. «Az hadi`comissariatusság — írja többek közt abban — az diætának institutumuma ellen ugyanis a restantiákra nézve külső assignatariusokat küldött volna az N. Vármegyékre; de magamat szabván az Nemes Haza végezéséhez, nem admittáltam. Azért alacsony ítéletem szerint hasznosabbnak látnám tovább is az institutumnak inhæreálni . . . ámbár az említett institutumhoz accedált legyen is ő Felségének kegyelmes ratificatiója.»²

Érdekes, hogy gróf Pálffy János nádor az alkotmánysértések két súlyos esetét mily kedélyes módon intézte el adott

¹ Gr. Károlyi Sándor a nádorhoz 1741 decz. 30. Erdőd.

² Lásd ugyanott.

válaszaiban. Bácsmegyét illetőleg egyszerűen kijelentette, hogy mivel azt a consilium a mostani alkalmatossággal a Tiszáninnét való districtushoz tartozandónak ítélte, azon változtatni nem lehet. A miért pedig az öreg gróf nem eresztette be a vármegyékbe a hadi comissariatusság assignatariusait, egyszerűen csak aggodalmát nyilváníttja a nádor, hogy a hadbiztosság majd erős executiót küld ki, mintha annak megakadályozása nem az ő kötelessége volna; s fölvilágosításul még megjegyzi, hogy a kérdésben levő fizetési meghagyások nem a quantumba betudandó gyalogfölkelés költségeire, hanem régi hadi hátralékokra vonatkoznak, mintha nem tudná, hogy azok behajtását a törvény fölfüggesztette.¹

Mielőtt a hadi pénztárak bonyolult kérdésének mibenlétével adatszerűleg foglalkoznánk, hadd folytassuk a kormányrendszabályokat, melyekkel a közfölkelés ügyét siettetni próbálkozott. A serkentés és a gyöngéd nyomás eszközein túl a keményebb eszközök sem hiányoztak. Az adócsavar alkalmazását már érintettük; itt csak azt jegyezzük meg, hogy a portalis katonák élelmére adandó előlegek fejében ez év elején már nemcsak a hátralékos contributiót, hanem «anticipando» az 1743-ik évi adórészletet is behajtandónak vélték, a mi a vármegyékben nem kis fölháborodást keltett. Hathatósabb rendszabály volt ennél az, mikor a bellicum rendkívüli biztosnak korlátlan megbizatással leküldte Pozsonyba Hildburgshausen hercezet. Úgy látszik, az udvar már ekkor nem hitt sem a nádornak, sem a helytartótanácsnak, sem a kerületi parancsnokoknak; saját közegre volt szüksége, hogy a maga szemével lássa, miért késik az insurrectio a híres vitam et sanguinem jelenet után négy hónappal is oly soká. A kemény tábornagy vaskézrel próbált beavatkozni a dolgok folyásába s néhányszor jelen is volt a kelytartótanács teljes ülésén. De az ország közállapotaiba a pozsonyi várból nem messze markolhatott, sem szeme nem látthatott az ország belsejébe. Szuhányi jelentése szerint január első napjaiban öt gyalogzászlóalj készenlétéről érkezett hír

¹ Gróf Pálffy János nádor gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 18. Pozsony.

Pozsonyba; az öreg tanácsos meg is írja, hogy kettő az Ujvári ezredéből való, egy az Andrassyéból, egy a Forgáchéból s egy a Bethlenéből. Január 7-én azt is jelenti, hogy a jövő héten indulnak s mindegyik kap magával 12 pár töltést. De napok multak s az öt zászlóalj nem vala sehol. «Naponkint jönnek ugyan — írja Szuhányi — hol hajdúk assentatiora bé a városba, hol pedig lovasok; de korántsem oly sűrűen, a mint parancsoltatott; noha sok helyekről azt írták, hogy mindenképpen készen vannak.» Majd ismét így ír: «Minémű impatientiával sürgeti F. Asszonyunk mindkét rendbéli lovas és gyalog népnek felállítását és küldését . . . ki nem írhatom. A minap, nem tudgyuk honnit informáltatott eő Felsége hogy öt bataillon egészen elkészült s már indulhat. Méltóztatott parancsolni marsruta felől; mi azt mingyárt elaboráltuk . . . de mivel a lovas csak csepegve, gyalog pedig éppen nem jön: eő Felsége Consiliumtól kérdi, mi okon (nem) tudossitya elindultak-e az öt bataillonok, s hol vannak; az ólta pedig már kilencz bataillon gyült — állítólag — öszve, — azokrul sem ír a Consilium semmit eő Felségének. Hogy azért az insurrectio annál jobban acceleráltathassék, minthogy mindent írásban oly bőven, a mint szükséges, nem declarálhatni . . . leküldetett F. Hildburgshausen herczeg, ki a Consiliumnál adurgeállya az insurrectiót.» Érdekes a consilium mentegetődzése a herczeg-tábornagy szemrehányásaival szemben: «Mi erőssen mentegettyük magunkat — jelenti Szuhányi — hogy rajtunk semmi se múlik; accelerátióját írogatással sürgettyük, de Pozsonyhoz lévén szegeztetve, ottkinn nem effectuálhattjuk. A miben informáltatunk, (azt) eő Felségének repräsentállyuk; a mely difficultosok interveniáltak, a kiket lehetett superáltuk, — kiket maguktól nem lehetett, ő Felségétől várunk repräsentatióinkra resolutiókat.» Ugyancsak az ő jelentéseiből az derül ki, hogy ez idő szerint a helytartótanács sem az öt, sem a kilencz zászlóalj készenlétéről hivatalosan mit se tudott, csupán arról értesült, hogy emberek dolgában nincs hiány, de egyenruha és fegyver nélkül csapatokat formálni nem lehetett.¹

¹ Szuhányi Márton gróf Károlyi Sándorhoz és Ferenczhez 1742 január 18. Pozsony.

Hogy a fölszerelés hiánya miatt a tiszántúli Haller-ezred készülődése annyira hátra van, azt Szuhányi a herceg-tábornagnál külön kimentette s miként ő maga jelenti: «Ha mundur s fegyver lett volna, eddig két bataillon is felállott volna, azt magának a Herceg mingyárt följegyzette s F. Asszonyunknak reportálta.» Sokkal keményebben járt el a herceg a keregett öt zászlóalj föltalálása dolgában. A bellicum útján értesülvén, hogy kettő közülök a sopronyi s kettő a pozsonyvidéki ezredből való, kinyomozta azt is, hogy «kiknek készenléteteket feltaláltak vala F. Asszonyunknak de sinistre», azokból egy csapat sincs készen, mert hol az ingük, övük és köpönyegjük, hol a kardjuk s egyéb fegyverzetük hiányzott. Ennek folytán a herceg egy-egy hadsegédjét küldte az illető ezredesekhez: Andrásyhoz és Forgáchhoz, megparancsolván nekik a «Palatinus mint summus armorum præfectus» nevében, indítsák el az összegyűlt legénységet azonnal, tekintet nélkül készenlétükre, miután a fölszerelés utólag is utánuk küldhető.¹ Az ügy azonban még a hó végeig sem birt előbbre haladni. «A mely öt bataillonnak régen marchirozni kellett volna még most formáltatik.» A legtöbbnek ekkor sem volt kardja s a pozsonyvidéki provinciális comissariusnak Bécsből azt jelentették, hogy «a ki a kardok elkészítését felvállalta, Bécsből elszökött; nagy dolog, ha Morván is által nem megyen a népnek némely része kard nélkül.² Ez állapotokkal szemben Hildburgshausen sem tehetett egyebet, mint hogy dühöngött s a palatinus nevében néhány kemény orrot osztogatott. Az alkotmányos életnek e kedélyes epizódjáról Szuhányi így ír: «Hildburgshausen herceg most is itt lakik, s már nemcsak maga, de hadi comissariussal és két bellicus secretariussal is consideálni kezdett velünk M. Palatinus urunk házánál . . . csak hivattya oda az hadi tiszteket s obristereket, s eö Exciája (a nádor) jelenlétében mondgya, hogy azt parancsollya eö Exciája, ezt cselekedgye, amazt cselekedgye, máskint vasban vereti. Eö Exciája (ismét a nádor) hol toldgya, hol semmit sem szól, — mulatságosak most a Consiliumok.»³

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Ferenczhez 1742 január 21. Pozsony.

² Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 28. Pozsony.

³ Lásd ugyanott.

A csapatok fölvonulása ép oly szakadozott volt, a milyen a fölszerelésük és ruházatjuk. Január végeig a legtöbb zászlóaljnak hiányos volt a mundurja és hiányzott a fegyvere; hanem azért Bécsből és Pozsonyból napszámra sürgették az útnakindításukat. Különösen a Tiszántúlra hullott záporoső gyanánt a sok rendelet és sürgetés, holott azon a területen aránylag előbbre haladt a szervezési munka, mint egyebütt. A kiutalványozott húszezer puskából január derekán már csak kétszáz darab volt a pozsonyi tárházban; lehetetlen, hogy a magyar gyaloghad közt osztották volna ki, mely ekkor országszerte puskahiányban szenvedett; valószínűleg a német sorezredek hiányainak kipótlására fordították e készlet jelentékeny részét, mialatt a nagy armada Morvaországból cseh földre húzódott át. Hanem azért mégis azt mondták a puskát átvenni kívánó magyar ezredeknek, köztük a tiszántúli Hallernek, hogy csak oly zászlóaljok számára van utalvány, a melyek készletéről hivatalos jelentés érkezett. Tényleg nem is adtak nekik a kincstári készletből egyebet 30 darabnál és néhány rakasz baltánál. A puszkákra nézve annyit ígértek meg, hogy azokat helyben fogják átigazítani, a még el sem készült szuronyokhoz. Kard dolgában valamivel bőkezűbbek voltak. Megrendeltek huszonnégyezer darabot, melyekből az első hatezer már január elején szétosztatott, hét-ezer darab e hó derekáig készletben maradt, kilencezer pedig a hó végére vala szállítandó. Az egyenruhát a pozsonyi szállítók elég rendetlenül szolgáltatták be. Január vége felé csak egy rész raktároztatott el a hordókban; a hiányzó mennyiség elkészüléséről február vége előtt hallani se akartak a vállalkozók; ellenben a ruhák árát ugyancsak sürgették a vármegyéknél. Igen megható észrevételt találunk erre nézve Szuhányinál: «A kinek pénze hamarabb érkezik, az viszi elébb a mundurját . . . a creditum is bajos, mert szemét sem pillanhattya mesteremberektül az ember, míg meg nem fizet.»¹

Látnivaló, hogy a fölkelés ügyének sikere egészen a vidék buzgalmatól, a vármegyei emberek lelkesedésétől és a kerületi főparancsnokok erélyétől függött; a kormányzat vajmi keveset

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Ferenczhez 1742 január 18. Pozsony.

lendített a dolgok folyásán. S azért komikus benyomást tesz az emberre, mikor az egykorú levelezésekből olvassa, hogy a kormányemberek egyfelől a vidéki munkálatok vezetőit egyenként oly figyelmeztetéssel sarkalták, mintha csak az ő vidékük volna hátra a munkában s minden egyebek megelőzték vala őket, addig a más vidékekről hozzájuk érkezett tudósításokból az derült ki, hogy nemcsak elő nem haladtak, de meg sem kezdték a már késznek hirdetett munkálatok nagy részét. Szuhányi szerint egész január hónapban a portalis lovasok várva-várt csapataiból alig ezerre valót láttak átvonulni Pozsonyon. Ezek közül Nyitra vármegyére, mely a legserényebb volt, 400 lovas esett, a győri püspök portáira 50 (lovaikat Szuhányi rendkívül szépnek találta); Harruckern portáira 30 szál, Graslakovichéra pedig 50 szál lovas esett. Mekkora volt a hátralék a Dunántúl, elég a veszprémmegyei példára hivatkozni, a hol az armadisták a szó teljes értelmében visszaéltek a nádor adta engedéllyel, hogy szegény nemesek 4—5-en álljanak össze s együtt állítsák ki a portáikra eső lovas: a veszprémiek ezt odamódosították, hogy negyvenen állítottak ki egyet, a mi Pozsonyban elég kínos föltűnést keltett s a nádor az esetet scandalumnak nyilvánította.¹

Valóban nem volt oka a helytartótanácsnak s a nádornak, hogy a tiszántúli fölkelés mibenléte iránt annyit sürgetődzsék és kérdezősködjék a gróf Károlyiaknál, a hogy januárban tényleg cselekedte. «Az Istenért — írta e napokban a megrémült Szuhányi — Excellentiád is méltóztassék consiliumot informálni, melyik vármegyében miként van mind insurgens nemeség, mind portalista, mind gyalog; hány van legalább felfogadva, utánna rakhatni defectussait. Csak a balitéletet tegyék le odafel (persze Bécsben) s láthassák, hogy ott is (a Tiszántúl) iparkodnak.» A mulasztás lényege pedig a kormányra hárult vissza, mert gróf Károlyi Sándor törvényesen akart eljárni, s hogy ezt tehesse, a diétán hozott törvények leérkezését várta, a kormány pedig azokat megküldeni januárban is késett. Midőn gróf Károlyi Sándor erélyes fölterjesztése a helytartótanácsához

¹ Szuhányi M. grót Károlyi Sándorhoz 1742 január 28. Pozsony.

beérkezett, «M. Palatinus urunk praesidiuma alatt — miként Szuhányi írja — elolvastatott; az Excellentiád praëjudicium iránt tett cautiojára (a nádor) elmosolyodott s elbeszélte, mit válaszolt legyen Excellentiádnak; summatim azt, hogy Excellentiád is elszenvedheti, ha ő Excellentiája elállhattya (t. i. a sürgetést).»¹

ÉBLE GÁBOR.

¹ Szuhányi M. gróf Károlyi Sándorhoz 1742 január 7 és 11.

